

A szegedi intézet őskoros kutatásai a két világháború között

Paleolit, neolit és rézkori kutatások

A szegedi Archaeológiai Intézet munkatársai, köztük elsősorban Banner János két évtizedes kutatásainak fókuszában főként az őskor állt. Az intézet munkatársainak nevéhez fűződik többek között az Alföld legkorábbi (paleolit) emberi megtelepedés nyomainak a feltárása a Szeged melletti Őthalmon. Az 1935-ben Török Gyula, a szegedi múzeum gyakornoka, majd a Banner János által végzett ásatások eredményeként mamutcsontok, egy tűzhely maradványai és néhány tucat pattintott kőeszköz került elő az akkori felszín alatt 4,5 méter mélységben. A kilencvenes években elvégzett közvetlen kormeghatározás szerint az itt élő emberek 18 ezer évvel ezelőtt, a jégkorszak egy kissé enyhébb és csapadékosabb időszakában telepedtek meg a dombokon.

Hódmezővásárhely–Kökénydomb Kr. e. 5. évezred első felére keltezhető késő neolitikus többretegű (arab szóval tell) települése szintén Banner János feltárása nyomán vált ismertté.

Az 1929-ben indult kutatások negyedik szezonjában, 1942 augusztusában a 4. ház omladékának bontása során került elő a kultúra és a lelőhely két emblematis lelete, a „kökénydombi Vénuszok”. A zsámolyon ülő nő formázó edények karcolt díszítése megegyezik az Alföldön elterjedt Tisza-kultúra edényművességben általános dísszel. Ugyanezen a feltáráson, de sajnos másodlagos helyzetben találták meg azt a nagyméretű, háromszög alakú oltárt, mely szintén a Tisza-kultúra emléke.

Az I. kökénydombi Vénusz

Oltár a kökénydombi ásatásból

1935-ben szintén Hódmezővásárhely határában, Szakálhátan, a Banner János és Bálint Alajos által vezetett ásatáson feltárt gyermeksírból került elő első ízben egy rézből készült lapos balta egyik változata. Az aszimmetrikus átmetszetű szakálhát típus az alföldi rézkor középső időszakának (Kr. e. 5. évezred vége, 4. évezred kezdete) jellegzetes lelete. A korszak temetőiben általános a vitrinben látható, úgynevezett tejeskőcsög alakú edény és a nagyméretű tűzköpengék előkerülése. Ugyanezen a lelőhelyen újkőkori település hulladékgyűjtője is napvilágot látott, melyek a Tisza-kultúrát közvetlenül megelőző Szakálhát-csoportot képviselik.

Török Gyula, Cs. Sebestyén Károly néprajztudós, múzeumigazgató, Banner János és Czögler Kálmán biológus a szeged-őthalmi feltáráson

Rostélyos hordozható katlantűzhely töredéke és rekonstrukciója Őszentivánról

Bronzkori kutatások Őszentivánon

A szegedi régészeti intézetben az újkőkori feltárások mellett nagy hangsúlyt helyeztek a bronzkori kutatásokra. Ezek közül kiemelt jelentőségűnek tekinthetők az őszentiváni (ma Tiszasziget) ásatások, ahol Banner János 1926–1928 között végzett a Kárpát-medencei régészeti kutatás szempontjából jelentős feltárásokat. A lelőhelyen több régészeti korszak emlékei is felbukkantak, azonban kiemelkedik a bronzkori Perjámos-kultúra népességének hagyatéka. A település és a temető leletanyaga tanszékünk gyűjteményében található. Az elsőként kutatott temető oldalra fektetett, zsugorított helyzetben eltemetett halottjai mellé különféle edényeket helyeztek el a sírban. Az elhunytak mellett előkerültek viseleti tárgyaik és ékszereik is. Banner János roppant alapos munkát végzett, az összes csont helyzetét rögzítette, a szokatlannak vélt jelenségeket lejegyezte, a mellékletek pontos leírását is elkészítette.

Az őszentiváni telep feltárása közben több, beépített rostélyos, hordozható tűzhelytöredék került elő. Banner János a leletanyag elemzése kapcsán elsőként foglalkozott e tárgytypussal, parázstartóként határozta meg, elkészítette a rekonstrukcióját. E tűzhelyek a bronzkori házikőkerámia egy jellegzetes csoportját alkotják, főzéskor a palástartalattal övezett rostélyra helyezték az edényt. A kísérleti régészeti kutatások során kiderült, hogy a palástnak köszönhetően kevés parázs mellett is gyorsan melegszik az étel, hosszabb ideig lehet melegen tartani, ráadásul a szikrák kijutását is megakadályozza. A kétfülű, szűk nyakú, kiöblösödő hasú korsó a Perjámos-kultúra legjellegzetesebb edényformája, amelyre a kutatás a kultúra belső időrendi tagolását alapozza. E típus egyfülű változata is gyakori sírmellékletként.

A bronzkori Perjámos-kultúra jellegzetes korsói Őszentivánról

A bronzkori Perjámos-kultúra négyfüllű tája Őszentivánról

A Párducz Mihály által feltárt békéscsaba-fényesi szkíta temető 31. sírjából származó edények (válogatás)

Vaskoros kutatások

A régészeti intézet nevéhez viszonylag kevés vaskoros kutatás fűződik. Ezek közül a két legjelentősebb a Békéscsaba-Fényes és a Szőreg-Pávó-féle téglagyár lelőhelyek feltárása. A Banner Benedek ásatása nyomán már ismert Békéscsaba-Fényesen Párducz Mihály 1940-ben végzett tervásatást. A két kutató a lelőhelyen közel 77, többségében a Kr. e. 6–5. századra datálható szkíta temetkezést bontott ki. A feltárt szkíta jellegű sírok között az inhumációs, illetve hamvasztásos rítus is megfigyelhető volt. Az utóbbi esetben a halottakat elhamvasztották, a hamvakat vagy egy agyagedényben, vagy egyszerűen a gödör aljára szórva tették a sírba. A szkíta kori temetőrészlet jellegzetes leletei közé tartoztak az étel és ital, avagy bizonyos esetekben a hamvak tárolására szolgáló kerámiaedények, gyöngyök, orsógombok, vasfegyverek és -kések és az ékszerek (pl. spirális karikák, karperecek), melyek kulturális, hitvilágbeli, etnikai és társadalmi szempontból egy igen sokszínű közösség képét tükrözik vissza.

A vaskor kései szakaszából Banner János 1927-ben egy Szőreg melletti téglagyár területén összesen 11, a Kr. e. 4–3. századból származó kelta sírt tárt fel. A szőrvány anyagok és az elbeszélések alapján az előkerült és szétdúlt sírok száma ennél jóval magasabb lehetett. A feltárt temetkezések döntő többségükben hamvasztásos rítusúak (szórthamvas és urnás), de 4 esetben hátan fekvő, nyújtott helyzetű, vázas temetkezést is sikerült dokumentálni. A sírmellékletek között szerepeltek a kor jellegzetes edényformái, mint az S-profilú tálak, lencsepalack, valamint a tagolt gyöngyözött karperecek, illetve hólyagos kar- és lábpercecek. A temetőrészleten belül 4 fegyveres sír is napvilágra került, ahol rituálisan megrongált lándzsát vagy kardot helyeztek a sírgödörbe. A feltárás eredményei közé tartozik, hogy módosult az a korábbi nézet, miszerint a Dél-Alföldön csak magányos kelta temetkezések fordulnak elő. Bannerék kutatásai óta tudjuk, hogy jelentősebb kelta megtelepedéssel kell számolnunk a tárgyalta vidéken.

Késő vaskori tagolt gyöngyözött karperec Szőreg-Pávóról

Banner János a szőreg-pávói ásatáson